

Mato ZOVKIĆ

EKUMENIZAM I RELIGIJSKI DIJALOG U JUBILEJSKOM PROGRAMU CRKVE*

Sažetak

U ovom predavanju za Dan vrhbosanske teologije, 18. listopada 2000. autor najprije iznosi neke misli iz novijih dokumenata Ivana Pavla II. te iz njegovih govora za vrijeme pohoda Egiptu, Jordaniji, Izraelu i Palestini u veljači 2000. Zatim analizira Deklaraciju "Dominus Jesus" od 6. kolovoza 2000. sa stajališta ekumenske i međureligijske suradnje. U trećem dijelu prikazuje sudjelovanje katolika na nekim ekumenskim i međureligijskim skupovima tijekom 1999. i 2000. U posljednjem dijelu govori o potvratima biskupa i teologa Crkve u Hrvata na ekumenskom i međureligijskom području koje smatra skromnim ali promišljenim. U zaključku donosi pun tekst molitve koju je kardinal Arinze kao Papin izaslanik pročitao u sjedištu Ujedinjenih naroda u New Yorku za vrijeme milenijskog samita vjerskih i duhovnih poglavara 28. do 31. kolovoza 2000.

Radujem se što je Odbor profesora zadužen da pripremi program za Dan Vrhbosanske katoličke teologije 2000. predložio ovu temu. Time pokazujemo kao institucija i pojedinci da pratimo strujanja u sveopćoj Crkvi dok vršimo svoje poslanje ovdje u Sarajevu gdje je sjedište naše Teologije. Jasno je da u zadanom vremenu ne možemo analizirati sve dokumente, susrete i događaje koji se tiču ove teme, ali možemo iz niza pojedinosti koje kanim navesti dobiti opći pogled na smisao ljudskog i vjerničkog zbližavanja s kršćanima koji nisu katolici i sa sljedbenicima drugih religija, od kojih su za nas državljane Bosne i Hercegovine najvažniji muslimani i Židovi.

Ivan Pavao II. najavio je program jubileja apostolskim pismom *Nadolaskom trećeg tisućljeća* (TMA) od 10. studenog 1994. U br. 53 govori o međureligijskom dijalogu, posebno dijalogu sa Židovima i muslimanima, a u br. 55 izriče nadu da će "ekumenska i sveopća dimenzija

* Predavanje održano 18. listopada 2000. prigodom obilježavanja Dana Vrhbosanske katoličke teologije. - *Napomena urednika.*

Svetog jubileja moći primjereno biti istaknuta jednim znakovitim svekršćanskim susretom". Papa je sastavio i molitve za tri pripravne godine te za samu jubilejsku godinu. U ovogodišnjoj *Molitvi Ivana Pavla II. za proslavu velikog jubileja*, šestoj strofi, molimo:

*Daj, Oče, da učenici Tvoga Sina,
pročišćena sjećanja¹ i priznavajući svoje grijehe,
budu jedno, da svijet uzvjeruje.
Neka se proširi dijalog među sljedbenicima velikih religija
i neka svi ljudi radosno otkriju da su tvoja djeca.*

Iako ovo nije liturgijska molitva, zbog autora i namjene možemo i na nju protegnuti staro teološko načelo: "*Lex orandi est lex credendi* - Službena molitva Crkve odražava ono što pripadnici Crkve trebaju vjerovati!" Katolička Crkva na ulasku u treće tisućljeće kršćanstva moli za bolje upoznavanje drugih kršćana i vjernika nekršćana te za zbližavanje s njima radi zajedničke odgovornosti za etičke vrijednosti u današnjem svijetu. Time pokazuje da vjeruje kako je ekumenizam i religijski dijalog moguć i potreban.

Neki dokumenti i susreti Ivana Pavla II.

U spomenutom apostolskom pismu *Nadolaskom trećeg tisućljeća* (TMA) Papa gleda Drugi vatikanski sabor kao daljnju pripravu Crkve za djelovanje u trećem mileniju te u takvu pripravu ubraja neke dokumente svojih predšasnika i svoje (br. 18-23). Svoja pastirska hodočašća naziva provedbom Sabora, između ostalog i zato što na njima produbljuje "ekumenske odnose s kršćanima drugih vjeroispovijesti" (br. 24). Među njegovim dokumentima važnim za našu temu jest enciklika *Redemptoris missio - Trajna vrijednost misijske naredbe* (RM) koju je objavio 7. prosinca 1990. na 25. obljetnicu saborskog Dekreta Ad Gentes.² U poglavlju petom, "Putovi misije", dok govori o stvaranju mjesnih Crkava koje trebaju biti inkulturirane u svoj narod i svoju zemlju, ističe kako je "ekumenska djelatnost i složno svjedočenje Isusa Krista kršćana koji

1 Izraz Ivana Pavla II. i Međunarodne teološke komisije *purificazione della memoria* na hrvatski se prevodi kao "čišćenje pamćenja", "čišćenje sjećanja", "čišćenje spomena". Ovo treće čini mi se najispravnijim jer se ne radi o zaboravljanju ili prepravljavanju prošlih događaja iz povijesti Crkve nego o kritičnom vrednovanju onih koji nam se danas čine nespojivi s autentičnim razumijevanjem i življenjem vjere. - Usp. Mato ZOVKIĆ, *Jubilejsko čišćenje spomena radi pomirenja i vjerodostojnog evangeliziranja*, u: *Vrhbosnensia* 4 (1/2000) 9-29.

2 IVAN PAVAO II., *Redemptoris missio - Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe*, Dokumenti 96, Kršćanska sadašnjost (dalje: KS), Zagreb 1991.

pripadaju raznim Crkvama i crkvenim zajednicama već donijelo obilata ploda. No sve je preče da oni skupa surađuju i svjedoče baš u ovo vrijeme kad kršćanske i parakršćanske sljedbe siju zbrku svojim djelovanjem. Širenje tih sljedbi predstavlja prijetnju za Katoličku Crkvu i sve crkvene zajednice s kojima ona stupa u dijalog. Gdje god je to moguće i gdje mjesne okolnosti dopuštaju, neka kršćani odgovore također ekumenski” (RM 50). Iz ovog je razvidno da se ekumenizam ne svodi na dijalog stručnjaka nego vodi u svjedočko djelovanje kršćana na pojedinom području.

U istom poglavlju ove enciklike donosi odsjek naslovljen “Dijalog s braćom inovjercima” (br. 55-57). Religije naziva “poglavitim i bitnim izrazom duhovnih dobara” pojedinih naroda. Dijalog definira kao međusobno upoznavanje i obogaćivanje, ali mu katolici pristupaju s uvjerenjem da je “Crkva redoviti put spasenja i da samo ona posjeduje puninu spasonosnih sredstava”. Pri tome upućuje na saborske dokumente *Unitatis redintegratio* br. 3 i *Ad gentes* br. 7. Uz dijalog stručnjaka preporuča i “životni dijalog” kojim obični vjernici jedni drugima svjedoče svoje ljudske i duhovne vrednote “te se međusobno potpomažu da ih žive radi izgradnje pravednijeg i bratskijeg društva”.³ Prema Papi, dijalog je “jedini način da se pruži iskreno svjedočanstvo za Krista i velikodušno služenje čovjeku”. On zna da na tom polju nema spektakularnih rezultata, ali ohrabruje misionare i ostale pripadnike katoličke zajednice da tim putem hrabro nastave. Ovaj dokument bio je jedan od motiva da Međunarodna teološka komisija u dokumentu *Kršćanstvo i religije* iz 1996⁴ ustvrdi kako nekršćanske religije kao institucije pridonose odgoju vlastitih pripadnika za transcendentnost i moralne vrijednosti.⁵

Ivan Pavao II. izdao je 1995. god. encikliku *Ut unum sint - o ekumenskom nastojanju*. U njoj je iznova potvrdio trajnu otvorenost Katoličke Crkve za istinski ekumenizam koji ne vodi u sinkretističko odricanje od obvezatnih istina vjere.⁶ Tu analizira dosadašnje ekumenske

3 Više o takvoj vrsti dijaloga, usp. Francis ARINZE - Josef TOMKO, *Dijalog i navještaj. Razmišljanja i upute o međuvjerskom dijalogu i o navještanju evanđelja Isusa Krista*, Misijaska centrala, Sarajevo 1992. Talijanski izvornik ovog dokumenta Papniskog vijeća za međuvjerski dijalog i Kongregacije za evangelizaciju naroda izašao je 19. siječnja 1991. Hrvatski prijevod priredio prof. dr. Tomo Vukšić.

4 MEĐUNARODNO TEOLOŠKO POVJERENSTVO, *Kršćanstvo i religije*, Dokumenti 112, KS, Zagreb 1999.

5 Usp. poglavlje “Djelovanje Duha Božjega u nekršćanskim religijama i kulturama”, Mato ZOVKIĆ, *Međireligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1998., str. 67-92.

6 IVAN PAVAO II., *Ut unum sint - Da budu jedno. Enciklika o ekumenskom nastojanju. Orientale lumen - Svjetlo Istoka. Apostolsko pismo biskupima, svećenicima i vjernicima prigodom stogodišnjice apostolskog pisma “Orinetalium dignitas” pape Lava XIII*, Dokumenti 104, KS, Zagreb 1995.

pothvate i pokazuje svijest da pravoslavnim i protestantskim kršćanima smeta katoličko vjerovanje i učenje o službi rimskog biskupa kao nasljednika Petrova u upravljanju cijelom Crkvom. Izražava spremnost na slušanje pitanja koje mu je upućeno "radi pronalaženja takva oblika vršenja primata koji bi se otvorio novoj situaciji, ne odričući se nikako bitnoga u tom poslanju" (br. 95) te moli Duha Svetoga da "prosvijetli sve pastire i teologe naših Crkava, da uzmognemo, očito zajedno, tražiti oblike u kojima ta služba može ostvarivati službu ljubavi priznatu od jednih i drugih" (br. 95). Stoga se i među katolicima javljaju pojedini biskupi i teolozi koji osjećaju potrebu razmišljanja nad konkretnim načinima vršenja službe rimskog biskupa pred fenomenom razdijeljenih kršćana.⁷ Ovdje trebamo posvijestiti sebi religiozni aspekt razlika u vjerskim istinama i disciplini unutar razdijeljenih kršćana: dok se mi katolici osjećamo u savjesti obvezatni prihvaćati papinsku službu u sveopćoj Crkvi zato što tako izlazi Novoga Zavjeta i tradicije prvih stoljeća kršćanstva, pravoslavci, anglikanci i protestanti ne vjeruju da to izlazi iz Svetog Pisma i obvezatne tradicije Crkve.

Kako smo mi hrvatski katolici pripadnici jednoga od slavenskih naroda, ne možemo mimoilaziti susrete Ivana Pavla II. s pravoslavicima. Početkom lipnja 2000. navršilo se petnaest godina od Papine enicklike *Slavenski apostoli*. Prije toga, 1980. god. proglasio je sv. Ćirila i Metoda suzaštitnicima Europe.⁸ U svojim susretima s predstavnicima pravoslavnih Slavena Papa često spominje ove svete Grke koji su se inkulturirali među Slavene i njegovali jedinstvo Crkve pod kraj prvog milenija kršćanstva. Djelujući u Crkvi koja je univerzalna ali jedna, oni su ujedno doprinosili izgradnji Europe.⁹ U Papino zanimanje za pravoslavce svakako pripada i apostolski pohod Rumunjskoj od 7. do 9. svibnja 1999.

7 Usp. knjigu američkog biskupa, John R. QUINN, *The Reform of the Papacy. The Costly Call to Christian Unity*, Crossroad 1999. Zalaže se za obazriviji odnos između biskupskih konferencija i Svete Stolice. H. POTTMYER, *Primacy in Communion*, u: *America 2000.*, June 3-10, 15-18 (katolički tjednik SAD koji izdaju isusovci). Povodom dokumenta Kongregacije za nauk vjere *Refleksije o Petrovu primatu*, iz prosinca 1998., ovaj njemački teolog i član Međunarodne teološke komisije zaključuje da "samo univerzalna Crkva koja ima ujedinjujuće središte može uživati različnost koju donosi inkulturacija. Primat je bitni element unutar Crkve kao zajednica. Kad se petrorski ministerij prikladno vrši kao znak i sredstvo Božjeg kraljevstva, odražava Kristovu želju da svi budemo jedno - *ut unum sint* (Jv 17,21)". Hrvatski prijevod spomenutog dokumenta objavljen u: *Vrhbosna* 1998., 624-629.

8 Dokument proglašenja objavljen u *Bogoslovskoj smotri* 1981., str. 6-9 i u knjižici *Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu*, Dokumenti 76, KS, Zagreb 1985., str. 52-56.

9 Usp. Krešimir CEROVAC, *Uz obljetnicu enciklike 'Slavenski apostoli' i proglašenja Ćirila i Metoda suzaštitnicima Europe. Braća su 'duhovni most između istočne i zapadne tradicije'*, u: *Glas Koncila* 2000., br. 28 (od 9. srpnja), 5.

Rumunjska je prva i dosada jedina zemlja s većinom pravoslavnih žitelja u koju je Papa bio pozvan (od oko 23 milijuna stanovnika, 86% su pravoslavci, 5% katolici zapadnog i istočnog obreda, oko 3,5% protestanti i 0,2% muslimani). Posjet je bio moguć zahvaljujući predsjedniku Rumunjske Emilu Constantinescu i pravoslavnom patrijarhu Teoktistu. U svojim govorima Papa je priznao pravoslavcima da je i njima stalo do Kristove volje o jedinstvu kršćana, ali je svjestan da pri sadašnjem razumijevanju onoga što odijeljeni kršćani vjeruju o Crkvi kao od Krista zadano, postoje velike i naoko nepremostive razlike. Predložio je ponizno traženje, jer sada nitko ne zna kako će izgledati buduće jedinstvo. Papin pohod Rumunjskoj kao zemlji s većinskim pravoslavnim stanovništvom pokazuje da katolicima svijeta, na čelu s Papom i biskupima, mora biti na srcu ljubav prema pravoslavcima kao kršćanima koji su nam najbliži po sadržaju vjere, bez obzira na ponekad bolne događaje iz daleke i blize prošlosti.¹⁰

Među prvorazredne Papine ekumenske i međureligijske susrete valja ubrojiti njegov pohod Egiptu 24. do 26. veljače, Jordaniji 20. i 21. ožujka, Izraelu 21. do 26. ožujka i Autonomnom području Palestine 22. ožujka ove godine. Na tom apostolskom putovanju susretao se predstavnicima političkih vlasti i vjerskim poglavarima - muslimanima, židovima, pravoslavnim i dakako katolicima. Održao je 28 pozdrava, govora, homilija i prigodnih molitava.¹¹

U Egiptu je pri dočeku na kairskom aerodromu pozdravio službenu delegaciju riječima "As-sellamu alaikum". Uz predsjednika u delegaciji su bili: veliki šeik univerziteta Al-Azhar Muhamed Sayed Tantawi, katolički koptski patrijarh Stephanos II. Ghattos, koptski papa Shenouda i drugi. Papa je, između ostaloga, priznao da "nam daleka i bliska povijest pružaju mnoge primjere zloporabe religije. Svi se trebamo zalagati za jačanje međureligijskog dijaloga koji je veliki znak nade za narode svijeta".¹² Na misi slavljenoj na kairskom stadionu pohvalio je katolike što drže kvalitetne škole u kojima se školuju i brojne muslimanke te koje

10 Usp. nepotpisani članak *Vatikan - U čemu je osobita važnost pohoda Rumunjskoj?*, u: *Glas Koncila* 1999., br. 23 (od 23. svibnja), 2, gdje je donešen Papin govor nakon pohoda Rumunjskoj, održan u Rimu 12. svibnja. Mato ZOVKIĆ, *Dijalog katolika i pravoslavca u svjetlu Papina pohoda Rumunjskoj - Papa u Bukureštu*, u: *Svjetlo Riječi* 1999., lipanj, 6-7.

11 Služim se knjižicom *The Jubilee Pilgrimages of John Paul II - March 2000.*, koju je izdala Trajna promatračka misija Svete Stolice pri Ujedinjenim narodima u New Yorku. Knjižicu sam prvi put opazio u Hrvatskoj župi u New Yorku 27. kolovoza. Zahvalan sam jednom od četvorice tajnika Misije što mi je 30. kolovoza, prilikom boravka katoličkih delegata u Misiji koji su nastupali na Svjetskom religijskom samitu pri UN 28.-31. kolovoza 2000., na moje traženje dao jedan primjerak.

12 *The Jubilee Pilgrimages of John Paul II*, str. 6.

promiču prijateljske odnose prema muslimanima. U ekumenskom susretu u katedrali Gospe od Egipta 25. veljače pohvalio je pravoslavne kopte što štuju zajedno s nama katolicima Majku Božju te podsjetio na svoju encikliku *Ut unum sint* br. 95-96 gdje je izrazio spremnost na dijalog s katoličkim i nekatoličkim biskupima i teozozima "u kojem bismo se mogli slušati iznad neplodnih polemika, imajući na umu samo Kristovu volju o Crkvi".¹³ Prilikom pohoda Samostanu sv. Katarine na Sinaju, gdje su ga dočekali pravoslavni biskupi i monasi, podsjetio je na Deset zapovijedi koje Mojsije tu dobio od Boga za saveznički narod Božji te zahvalio za gostoprimstvo. Na kompleksu univerziteta Al-Azhar pozdravili su ga šeići i imami. Kad je šeiik Tantawi izrazio svoje uvjerenje da je religija temelj za istinski ljudski razvoj, Papa je spontano dobio: "Islam je religija i kultura. Kršćanstvo je religija i kultura. Budućnost svijeta ovisit će od dijaloga među različitim kulturama i religijama."¹⁴

U amanskoj zračnoj luci "Kraljica Alia" Papu je 20. ožujka dočekao kralj Abdullah s visokom državnom delegacijom. U pozdravnom govoru podsjetio je Papa na svoje susrete s pokojnim kraljem Huseinom kao i na rujanski susret u Vatikanu sa sadašnjim kraljem. Izrazio je spremnost Katoličke Crkve na suradnju s državama i pojedinim osobama dobre volje u promicanju dostojanstva ljudske osobe. Istog dana Papa je posjetio samostan na Brdu Nebo te pohvalio franjevence koji su tu i u drugim svetim mjestima vjerno služili kroza stoljeća. Pozdravio je guvernera pokrajine Madaba i gradonačelnika toga grada te zazvao Božji blagoslov na stanovništvo toga područja. Na amanskom stadionu slavio je misu za katolike i druge kršćane, kojih u toj zemlji od 4,500.000 stanovnika ima oko 3,5% (rimokatolika oko 42.000).¹⁵ U homiliji je istaknuo da radosno prima plodove sinode Crkava u Svetoj Zemlji¹⁶ koja je održavana tijekom pet godina i na kojoj je izrađen novi pastoralni plan: "Sinoda je jasno pokazala da vaša budućnost leži u jedinstvu i solidarnosti. Danas molim te pozivam svu Crkvu da sa mnom moli kako bi rad sinode ojačao veze zajedništva i suradnje među mjesnim katoličkim zajednicama u svim njihovim bogatim razlikama, među svim kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama te među kršćanima i drugim velikim religijama koje ovdje cvatu."¹⁷

13 *Isto*, str. 12.

14 *America 2000.*, March 11, 4.

15 Usp. Mato ZOVKIĆ, *Zalaganje religija za mir i povjerenje na pragu novog milenija*, u: *Znakovi vremena. Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, Sarajevo, 3 (2000), dvobroj 7/8, 123-141.

16 Iako je je Aman u Jordaniji, biskup ordinarij rimokatoličkih vjernika pripada pod Jeruzalemsku patrijaršiju i zato se katolici te biskupije smatraju sastavnim dijelom Crkve u Svetoj Zemlji.

17 *The Jubilee Pilgrimages of John Paul II*, str. 22.

U vrijeme pohoda Izraelu važan je Papin susret s glavnim rabinom Hechelom Shlomo 23. ožujka, prilikom kojega je kazao da želi biti ubrajan "među one koji na obje strane rade na prevladavanju starih predrasuda te pospješuju sve šire i punije priznanje duhovne baštine koju zajedno posjeduju židovi i kršćani".¹⁸ Istog dana pohodio je u Jeruzalemu memorijalni muzej Yad Vashem te istaknuo kako kao biskup Rima i Petrov nasljednik židovskom narodu garantira "da Katolička Crkva, motivirana evandeoskim zakonom istine i ljubavi a ne političkim uviđanjima, duboko žali zbog mržnje, čina progonstava i očitovanja antisemitizma koje su kršćani bilo kada i bilo gdje upravljali protiv Židova".¹⁹

Istog dana na Papinskom institutu "Notre Dame" Papa se susreo s predstavnicima židova, kršćana i muslimana.²⁰ Izrazio je osobnu radost što u jubilarnoj godini može hodočastiti na mjesta spasenjske povijesti te naglasio važnost Jeruzalema kao grada mira za židove, kršćane i muslimane. Podsjetivši kako je prva dužnost religija usmjeravati ljude prema Bogu koji je Stvoritelj svemira i gospodar povijesti, istaknuo je da "odanost Bogu nužno uključuje pažnju prema ljudskoj subraći". Ljubav prema braći i sestrama iziskuje "stav poštovanja i samilosti, geste solidarnosti, suradnju u služenju općem dobru. Stoga zauzimanje za pravdu i mir ne leži izvan područja religije nego je zapravo jedan od njezinih bitnih elemenata. Prema kršćanskom nazoru, ne spada na vjerske poglavare da predlažu tehničke formule za rješavanje društvenih, gospodarskih i političkih problema. Na njih iznad svega spada zadaća da naučavaju istine vjere i ispravnog ponašanja, zadaća da ljudima pomažu - uključivši i one koji imaju odgovornost u javnom životu - da budu svjesni svojih dužnosti i da ih vrše. Kao vjerski poglavari, mi ljudima pomažemo da žive integralnim životom, da vertikalnu dimenziju svoga odnosa prema Bogu usklađuju s horizontalnom dimenzijom služenja bližnjemu" (br. 3). Za pravilo aktivne ljubavi prema bližnjima postavio je pozitivnu formulaciju zlatnog pravila: "Čini drugima što želiš da oni tebi čine!" Iz toga je izveo da se "religija protivi isključivanju i diskriminaciji, mržnji i rivalstvu, nasilju i sukobljavanju. Religija nije i ne smije postati izgovor za nasilje, posebno kad se religijski identitet poklapa s kulturnim i etničkim. Religija i mir idu zajedno! Religijsko uvjerenje i postupanje ne može se odvojiti od obrane slike Božje u svakom ljudskom biću. Oslanjajući se na bogatstvo naših religijskih tradicija, trebamo širiti svijest da se današnji problemi neće riješiti ako ignoriramo jedni druge i izoliramo se jedni od drugih. Svi smo svjesni prošlih nesporazuma i sukoba koji još uvijek opterećuju

¹⁸ *Isto*, str. 41.

¹⁹ *Isto*, str. 44.

²⁰ Cjelovit tekst govora, koji je izvorno bio na engleskom, vidi u: *isto*, str. 45-47.

odnose između židova, kršćana i muslimana. Trebamo činiti sve što možemo da svijest o prošlim povredama i grijesima preokrenemo u čvrstu odluku da ćemo graditi novu budućnost u kojoj će među nama postojati poštovanje i plodna suradnja. Katolička Crkva želi provoditi iskren i plodan međureligijski dijalog s pripadnicima židovske vjere i sljedbenicima islama. Takav dijalog nije pokušaj da jedni drugima namećemo svoja gledišta. On traži da, dok ostajemo uz ono što vjerujemo, s poštovanjem slušamo jedni druge, uočavamo sve što je dobro i sveto u nauci našeg suvornika te surađujemo u jačanju svega što pogoduje međusobnom razumijevanju i miru” (br. 4).

S pravoslavnim patrijarhom Jeruzalema Diodorosom susreo se 25. ožujka uvečer.²¹ Zahvalio je za gostoprimstvo te podsjetio na susrete svoga predšasnika Pavla VI. i svoje s pravoslavnim poglavarima. Zahvalio je također svim pravoslavcima koji su se pridružili tjednu molitava za ponovno puno jedinstvo kršćana u siječnju jubilejske 2000. god. Istaknuo je da katoličkoj proslavi jubileja želi dati izrazitu ekumensku dimenziju: “Naš ekumenski hod je upravo ovo: hod u Kristu i po Kristu Spasitelju prema ispunjavanju Očeva plana. Uz pomoć Božju, dvijetisućita obljetnica utjelovljenja Riječi bit će ‘povoljno vrijeme’, godina milosti za ekumenski pokret. U duhu starozavjetnih jubileja, ovo je providnosno vrijeme da se obratimo Gospodinu te molimo oprostjenje za rane koje su pripadnici naših Crkava jedni drugima nanijeli tijekom godina. Ovo je vrijeme da od Duha istine zatražimo pomoć našim Crkvama i crkvenim zajednicama da pristupe sve plodnijem teološkom dijalogu kako bismo unapredovali u poznavanju istine te dospjeli do punine zajedništva u Tijelu Kristovu. Nakon razmjene ideja naš će dijalog zatim postati razmjena darova: autentičnija izmjena ljubavi koju Duh neprestano ulijeva u naša srca” (br. 5).

Posljednjeg dana hodočašća, 26. ožujka Papa je pohodio glavna sveta mjesta židova, kršćana i muslimana u Jeruzalemu: trg hramske visoravni sa zidom plača, džamiju Al-Aksa i baziliku Kristova groba.²² Među Židovima Izraela i dijaspori posebno je odjeknulo Papino zaustavljanje pred Zidom plača. Poput bezbrojnih židovskih molitelja Papa je u pukotinu zida stavio ceduljicu ispisanu vlastitom rukom na kojoj je njegova molitva za oprostjenje, obavljenja u okviru jubilejske prve korizmene nedjelje. U njoj kaže: “Oče naših otaca, izabrao si Abrahama i njegovo potomstvo da Tvoje ime bude naviješteno narodima. Duboko nas žalosti ponašanje onih koji su tijekom povijesti prouzročili da pate oni koji su Tvoja djeca i moleći od Tebe oprostjenje želimo se vezati na autentično

²¹ Govor donosi: *isto*, str. 55-57.

²² Usp. novinsku reportažu: R. R., *Papa u Svetoj Zemlji*, u: *Glas Koncila 2000.*, br. 14 (od 2. travnja), str. 2, 6-7.

bratsko življenje s narodom saveza.”²³ Susreo sam, na međureligijskoj konferenciji o oproštenju i pomirenju u Švicarskoj, 13.-20. kolovoza, svoga znanca Yehezkele Landau iz Jeruzalema. Na moj upit, kako su Židovi Izraela doživjeli Papin pohod, odgovorio je: “Izvršno, jer je Izrael bio u centru pažnje po nečem lijepom, a osim toga Papa je u Jeruzalemu okupio Židove, kršćane i muslimane!” Ovaj sin austrijskih Židova, koji se rodio i školovao u Sjedinjenim Američkim Državama, sa svojom ženom Daliom, kćerkom doseljenih bugarskih Židova, živi u Jeruzalemu i oboje rade na mirnom suživotu Izraelaca i Palestinaca.*

Deklaracija *Dominus Jesus*

Početak rujna objavljena je Deklaracija “*Dominus Jesus - Gospodin Isus*” koja nosi službeni datum 6. kolovoza 2000.²⁴ Ovim dokumentom Kongregacija za nauk vjere, na čelu s kardinalom Ratzingerom, podsjeća katoličke biskupe, propovjednike, teologe i vjernike na vjerske istine o jedincatosti Krista Spasitelja i posrednika između Boga i ljudi te o savršenom ili najvišem stupnju crkvenosti u Rimokatoličkoj Crkvi.²⁵

23 Za teološki smisao molbe za oproštenje, čišćenja spomena i pregled dokumenta MEĐUNARODNA TEOLOŠKA KOMISIJA, *Memory and Reconciliation: the Church and the faults of the past*, Pauline Books and Media, Boston 2000., usp. Mato ZOVKIĆ, *Jubilejsko čišćenje spomena radi pomirenja i vjerodostojnog evangeliziranja*, u: *Vrhbosnensia* 4 (1/2000) 9-29.

* Predavanjem *Međuvjerski odnosi na pragu novog tisućljeća* gosp. Yehezkel Landau sudjelovao je na Međureligijskom kolokviju “Katolici - Židovi”, koji je 21. studenoga 1998. održan na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. Predavanje je objavljeno u časopisu *Vrhbosnensia* 3 (1/1999) 57-64. Podsjećamo čitatelje također na intervju što ga je gosp. Landau dao za Katoličku tiskovnu agenciju (KTA) BK BiH, koji je u cijelosti objavljen i u našem časopisu *Vrhbosnensia* 2 (2/1998) 329-332. - *Napomena urednika*.

24 U međuvremenu je izašao i hrvatski prijevod dokumenta: KONGREGACIJA ZA NAUKE VJERE, *Dominus Jesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*, Dokumenti 125, KS, Zagreb 2000.

25 Latinsko izdanje: CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Declaratio Dominus Jesus. De Jesu Christi atque Ecclesiae unicitate et universalitate salvifica*, Libreria editrice vaticana, MM, 36 str. Izvornik nosi datum 6. kolovoza 2000. *L'Osservatore Romano* od 6. rujna 2000. objavio ga je na talijanskom: CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Dichiarazione Dominus Jesus. Circa l'unicità e l'universalità salvifica di Gesù Cristo e della Chiesa*, VII str. posebnog umetka. Zahvaljujući tajniku nuncijature u Sarajevu, dobio sam i engleski službeni prijevod: CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH, *Declaration Dominus Jesus on the Unicity and Salvific Universality of Jesus Christ and the Church*, Libreria editrice vaticana, Vatican City 2000., 36 str.

Pismo, kojim prefekt te kongregacije dostavlja dokument predsjednicima biskupskih konferencija preko nuncijatura, naslovljeno je 28. srpnja. U njemu je rečeno kako je Papa tekst odobrio i naredio da se objavi te da dokument podsjeća na neke obvezatne istine vjere i iznosi neke probleme na teološku raspravu. Zatim kaže kardinal Ratzinger: "Važno je da doktrinarni sadržaj ove Deklaracije bude uporište te čvrsta i neizostavna podloga, bilo za teološku refleksiju i poučavanje, bilo za priređivanje uvjerljive i uspješne pastoralne i misionarske aktivnosti koja treba biti sukladna s naukom Crkve, osobito u krugovima koji se zauzimaju za ekumenski i međureligijski dijalog kao i na katoličkim univerzitetima i teološkim fakultetima."²⁶ Sama službena književna vrsta "deklaracija" najavljuje da dokument podsjeća na poznatu i obvezatnu nauku, ne želi ništa novo propisati niti nešto dokinuti što je crkveno učiteljstvo prije odobrilo.

U uvodu (str. 5-10 hrvatskog prijevoda) donosi Kongregacija Isusov uskrsni mandat o potrebi evanđeliziranja i krštavanja, a zatim pun tekst Nicejsko-carigradskog vjerovanja. Pri kraju drugog tisućljeća kršćanstva još smo daleko od izvršenja Kristova uskrsnog mandata. Citiran je saborski tekst Deklaracije *Nostra aetate* br. 2 o zrakama istine u nekršćanskim religijama te istaknuto da međureligijski dijalog ne zamjenjuje nego prati misijsko djelovanje Crkve. Citiran je i dokument *Dijalog i navještaj* od 19. svibnja 1991. uz podsjećanje da istinski dijalog traži zanimanje partnera jednih za druge, ali poštuje slobodu i ostaje otvoren za istinu (br. 2). Izričito se, nadalje, spominje da je dokument namijenjen biskupima, teolozima i svim katolicima da im "prizove u sjećanje neke nezaobilazne doktrinarne sadržaje koji trebaju pomoći teološkom razmišljanju da pronade rješenja koja će biti u skladu s istinama vjere i odgovarati suvremenim kulturnim potrebama" (br. 3).²⁷ Dokumentu nije nakana iznijeti cjelovit prikaz jedinstvenosti i spasenjske univerzalnosti Krista i Crkve nego ponovno iznijeti katolički nauk o tome, ostavljajući slobodu daljnjeg istraživanja i pobijajući neka kriva mišljenja. Žaleći što neki teolozi religijski činjenični pluralizam pokušavaju načelno opravdati slabeći konačnost i obvezatnost objave u Kristu, upozorava na opasnost relativizma i eklektizma (br. 4).

Dokument ima šest kratkih poglavlja:

1. Punina i definitivnost objave Isusa Krista (br. 5-8);
2. Utjelovljeni Logos i Duh Sveti u djelu spasenja (br. 9-12);
3. Jedincatost i univerzalnost spasenjskog otajstva Isusa Krista (br. 13-15);

26 Talijanski tekst pisma koje je Apostolska nuncijatura u Sarajevu zajedno s latinskim tekstom Deklaracije dostavila predsjedniku BK BiH.

27 Citat iz navedenog hrvatskog prijevoda Dokumenti 125, str. 8.

4. Jedincatost i jedinstvo Crkve (br. 16-17);
5. Crkva: kraljevstvo Božje i Kristovo kraljevstvo (br. 18-19);²⁸
6. Crkva i druge religije u odnosu na spasenje (br. 20-22).

Oslanjajući se na saborsku Dogmatsku konstituciju o objavi *Dei Verbum* (DV) dokument podsjeća da je Krist punina objavljene istine te proglašava krivom tezu da bi objava u Kristu i o Kristu bila nepotpuna u smislu da bi bila samo dopuna objave koja postoji u drugim religijama. "Istina o Bogu nije dokinuta ili ograničena zbog toga što je izražena ljudskim jezikom. Naprotiv, ona ostaje jedinstvena, cjelovita i potpuna jer onaj koji govori i djeluje jest utjelovljeni Sin Božji" (br. 6). Pozivajući se na definiciju nadnaravne vjere iz *Katekizma Katoličke Crkve* (KKC), br. 144-178, u dokumentu se ističe kako nisu isto teološka vjera kršćana (*fides theologalis*) i vjera u drugim religijama (*credulitas*). Odbacuje se mogućnost nadahnuća nekršćanskih vjerskih knjiga te obrazlaže: "Svete knjige ostalih religija, koje uistinu hrane i nadahnjuju živote svojih sljedbenika, primaju iz Krista otajstva one elemente dobra i milosti koji su u njima prisutni" (br. 8). Suprotstavlja se pokušajima kršćanskih teologa koji žele sačuvati univerzalnost kršćanskog spasenja i činjenicu religijskog pluralizma pa tvrde da izvan kršćanstva prevladava ekonomija vječne Riječi a u kršćanstvu ekonomija utjelovljene Riječi (br. 9). Također odbacuje slično tumačenje učenja u *Gaudium et spes* (GS) br. 22 o djelovanju Duha u svijetu kao da to ne bi imalo korijen u otajstvu proslavljenog Krista (br. 11-12) i pri tome se poziva na Papinu encikliku *Redemptoris missio* br. 29: "Dok Duh djeluje u srcima ljudi i u povijesti naroda,²⁹ u kulturama i religijama, izvršava ulogu pripreme za evanđelje i ne može biti bez povezanosti s Kristom, Riječju koja je postala tijelom djelovanjem Duha, da On kao savršen čovjek sve spasi i u sebi sve rekapitulira."

U trećem poglavlju, jedinstvenost i univerzalnost spasenja po Kristu utemeljena je na GS br. 10 i 45. U tom smislu mi kršćani Krista nazivamo "središtem i svrhom povijesti" (br. 15). Iz toga se izvodi jedincatost i jedinstvo Crkve. Izraz iz *Lumen gentium* (LG) br. 8 da Crkva Kristova na zemlji *subsistira* u Rimokatoličkoj Crkvi protumačen je tako da samo u Katoličkoj Crkvi postoji Kristova Crkva potpuno (*plene*): "S jedne strane postojanje Kristove Crkve, unatoč podjelama, nastavlja se u punini samo

28 Stavljanjem dviju točaka iza riječi "Crkva" hrvatski je prevoditelj veoma bliz engleskom prijevodu, "The Church: kingdom of God and kingdom of Christ". Ove dvije točke označuju povezanost, ali se u samom tekstu nigdje ne kaže da je Crkva isto što i kraljevstvo Božje. Latinski naslov: "De Ecclesia ut regno Dei et regno Christi" potpuno je izjednačio Crkvu i kraljevstvo Božje. Talijanski prijevod ovdje ima: "Chiesa, regno di Dio e regno di Cristo."

29 Ovog izraza nema u latinskom tekstu, ali postoji u talijanskom i engleskom. Izraz je preuzet iz RM br. 29. Hrvatski ga prevoditelj s pravom preuzima.

u Katoličkoj Crkvi, i s druge strane i izvan njezina organizma nalaze se mnogi elementi posvećenja i stine” (br. 16). Rimskoj su Crkvi bliže one Crkve koje imaju sačuvan niz apostolskih nasljednika i valjano slavljenje euharistije, a “crkvene zajednice koje nisu očuvale valjani episkopat te izvornu i cjelovitu bit euharistijskog otajstva, nisu Crkve u pravom smislu; no ipak oni koji su kršteni u tim zajednicama krštenjem su pritjelovljeni Kristu i zbog toga su u nekom, premda nesavršenom zajedništvu s Crkvom” (br. 17).

Kako je Crkva znak i sredstvo kraljevstva Božjega, ne može se nijekati ili oslabljivati intima povezanost između Krista, Kraljevstva i Crkve (br. 18). Ipak se Kraljevstvo Božje u povijesnoj pojavi ne poistovjećuje s povijesnom i vidljivom Crkvom, jer se “ne može isključiti djelovanje Krista i Duha izvan vidljivih granica Crkve” (br. 19). Učenje da Crkva treba biti “za druge” kao što je Krist “čovjek za druge” može biti korisno ali i škodljivo. Neki zagovornici nove teologije religija predlažu koncentriranost na Boga i Kraljevstvo zato što “Krista može shvatiti samo onaj tko ima kršćansku vjeru, dok se narodi, kulture i razne religije mogu sretati u jednoj jedinoj božanskoj zbilji, bez obzira kako ju nazivali. Zbog istog razloga ona ističu misterij stvaranja, koji nalazi odraza u različitosti kultura i vjerovanja, a šutke prelaze preko misterija otkupljenja. Usto, Kraljevstvo kako ga oni shvaćaju dovodi do zanemarivanja ili potcjenjivanja Crkve, kao reakcija na pretpostavljeni ‘ekleziocentrizam’ prošlosti, pa i zato što oni Crkvu drže samo znakom, koji uostalom nije jednoznačan. Te su tvrdnje u suprotnosti s katoličkom vjerom jer niječu jedinstven odnos Krista i Crkve s Božjim kraljevstvom” (ovdje dokument citira RM br. 17).

U šestom poglavlju, razrađujući saborski nauk o Crkvi kao univerzalnom sakramentu spasenja, dokument označuje kao protivno katoličkoj vjeri učenje da bi Crkva bila jedan od putova spasenja a druge religije bile bi joj dopuna (br. 20-21). Istina je da druge religijske tradicije “sadrže i nude elemente religioznosti koji dolaze od Boga i koje su dio onoga što ‘Duh izvodi u srcima ljudi i u povijesti naroda, u kulturama i religijama’” (ovdje se dokument ponovno poziva na RM br. 29). Tim tradicijama ipak se ne može pripisivati božansko porijeklo niti milosna učinkovitost *ex opere operato* kakvu imaju kršćanski sakramenti. Tvrdeći kako je Crkvu Krist osnovao da bude instrument spasenja cijelog ljudskog roda, dokument ističe da “ta istina vjere ni u čemu ne umanjuje iskreno poštivanje s kojim se Crkva odnosi prema ostalim svjetskim religijama, no ona istodobno korjenito isključuje onaj mentalitet ravnodušnosti ‘prožet vjerskim relativizmom koji je sklon reći da jedna religija vrijedi koliko i druga’. Ako je istina da i sljedbenici ostalih religija mogu primiti

božansku milost, također je istina da su oni *objektivno govoreći* u stanju teške manjkavosti u usporedbi s onima koji, u Crkvi, imaju puninu sredstava spasenja” (br. 22). Zato je uz nastavljanje međureligijskog dijaloga potrebno i misijsko djelovanje u punom smislu riječi. Bog naime hoće da se svi ljudi spase upoznavanjem i priznavanjem istine. Jednakost koja je pretpostavka za partnerstvo u međureligijskom dijalogu “odnosi se na jednako osobno dostojanstvo strana u dijalogu, a ne na doktrinarni sadržaj niti još manje na Isusa - koji je sam Bog postao čovjekom - u usporedbi s osnivačima ostalih religija” (br. 22).

U zaključku (br. 23) se ističe da cilj teološkog istraživanja treba biti utvrđivanje kršćanske istine i razloga za kršćansku nadu. Naveden je tekst iz Papine enciklike *Fides et ratio* (br. 92 i 70): “Istina koja je Krist svugdje se nameće svojim univerzalnim autoritetom.”

Dokument pojašnjava jedincatost te univerzalnost Krista i Crkve kao dvije obvezatne istine katoličke vjere, imajući na umu činjenicu kršćanskog i religijskog pluralizma u današnjem svijetu. On priznaje tu činjenicu pluralizma, ali kao da ne smatra važnim i potrebnim katoličko osmišljenje tog pluralizma. Bilo bi lijepo da je u dvije rečenice istaknuo kako se spašavaju oni koji nisu katolici ni uopće kršćani. Koji je smisao ekumenske i međureligijske suradnje u svijetu punom problema, u koji naša Crkva zajedno s ostalim kršćanima i sljedbenicima nekršćanskih religija želi unositi više pravde i etičkih vrednota?

Sekularne novine prve su kod nas izvijestile o bujici negativnih reakcija,³⁰ a puniji sadržaj dokumenta zainteresirani su mogli naći u *Glasu Koncila* sa zakašnjenjem od desetak dana.³¹ Jasno je da se anglikanski i protestantski kršćani suprotstavljaju dokumentu kao svojevrsnom udaru na ekumenizam,³² ali je uslijedila i kritička reakcija i nekih katoličkih teologa i biskupa. Tako je Wolfgang Rank, predsjednik Vijeća katoličkih laika Austrije, izrazio žaljenje što dokument ne uvažava

30 Usp. članak S. TOMAŠEVIĆ, *Jedina i univerzalna*, u: *Slobodna Dalmacija* 10. rujna 2000., str. 2.

31 R. R., *Objavljen dokument Kongregacije za nauk vjere 'Dominus Jesus' - Upozorenje na opasno relativiziranje istine*, u: *Glas Koncila* 2000., br. 38 (od 17. rujna), str. 5.

32 Usp. Paola De CAROLIS, *'Ratzinger boccia gli anglicani' - La chiesa inglese è sotto choc*, u: *Corriere della sera*, Martedì 5 Settembre 2000., 14. Anglikanci vjeruju u potrebu biskupskog i prezbiterijskog reda za valjano slavljenje euharistije i dopušteno vođenje biskupije ili župe. Teško im pada što je jedna katolička komisija još za Leona XIII. proglasila nevaljanim anglikanska ređenja zbog prekida u nizu valjano zaređenih biskupa. Jedan anglikanski svećenik rekao mi je u privatnom razgovoru da se njihova Crkva suprotstavlja biti nazivana “kći” ili nesavršena Crkva koja nije u punom zajedništvu s Majkom Crkvom u Rimu.

napredak u dijalogu posljednjih desetak godina te što nije otvoren za budućnost.³³ Sredinom rujna održano je zasjedanje Komisije katolika i reformiranih kršćana za dijalog u Rocca di Papa na temu "Crkva i kraljevstvo Božje". Sudionike je primio Papa te u nagovoru najavio da s katoličke strane uključivanje u ekumenski dijalog ostaje neopozivo, ali i izrazio potrebu da se razlozi razlika jasno formuliraju. To je shvaćeno kao ublažavanje reakcija na *Dominus Jesus*, iako ga Papa nije izričito spomenuo.³⁴ Bilo je to pojašnjenje ali i obrana dokumenta. Predsjednik BK Njemačke dr. Karl Lehmann pojasnio je da je struktura i narav dokumenta izazvala ogorčenost kršćana nekatolika ali da će se oluja sleći strpljivim raščišćavanjem.³⁵ Biskup Walter Kasper, tajnik Papinskog vijeća za promicanje kršćanskog jedinstva, za vrijeme simpozija katolika i pravoslavača u Münchenu 18. rujna rekao je da žali što je dokument povrijedio nekatoličke kršćane te da bi on obazrivije formulirao tekst.³⁶ Za vrijeme 13. međureligijskog susreta, koji se održava kao nastavak Papina međureligijskog gesta u Asizu 1986., održanog u Portugalu koncem rujna, kardinal Edward Cassidy upozorio je da je ovaj dokument napisan katoličkim teolozima, ne ekumeni te da priređivači nisu predviđali napetosti koje bi dokument mogao izazvati.³⁷

Nisam siguran da li će ovaj dokument inspirirati katoličke teologe na pozitivno pristupanje religijskom pluralizmu, bez prekida s obaveznom vjerom o Kristu i Crkvi, ali problem je ozbiljan i važan.³⁸ Dosadašnji

33 Usp. *Kathpress - Tagesdienst*, Nr. 210/2000, 3.

34 *Kathpress - Tagesdienst*, Nr. 216/2000, 11-12.

35 *Kathpress - Tagesdienst*, Nr. 210/2000, 11.

36 *Kathpress - Tagesdienst*, Nr. 216/2000, 13-14. U istom broju donesena je izjava Petera Neunera, voditelja Radne skupine dogmatičara i fundamentalnih teologa njemačkog govornog područja, da dokument doživljava kao "podsvesno nepovjerenje prema teolozima".

37 *Kathpress - Tagesdienst*, Nr. 223/2000, 5. Na žalost, nisam mogao doći do punog teksta Kardinalova govora. I. BEŠKER, *Vrhovi Katoličke crkve kritiziraju svoj dokument o primatu katoličke vjere*, u: *Jutarnji list* 2000., od 27. 9., str. 6 izvlači kao glavni dio Kardinalova govora da dokument nije umjesan po trenutku objavljivanja i pristupu. Tu donosi i kritične odgovore prof. A. Rebića.

38 Na hrvatskom su dosada objavljena dva teološka članka o ovom dokumentu. Usp. Ivan FUČEK, *Uz Deklaraciju "Dominus Jesus - Gospodin Isus"*, u: *Obnovljeni život* 55 (4/2000) 513-531. Luka MARKEŠIĆ, *Istina u pluralizmu svijeta. Prikaz deklaracije "Gospodin Isus - o jedincatosti i spasiteljskoj univerzalnosti Krista i Crkve"*, u: *Bosna franciscana* 13 (2000) 3-14. Obojica se trude što uživljenije izložiti smisao dokumenta. Od kritičnih članaka u časopisima na stranim jezicima dostupni su mi bili: Ulrich RUH, *Ökumene in der Krise?*, u: *Herder Korrespondenz* 54 (2000), 10, 487-489; Lorenzo CAPPELLETTI, *The possibility of salvation for all in the way that God knows. Reflection on the 'Dominus Jesus' Declaration*, u: *30 Days in the Church and in the World*, 18 (2000), 9, 50-54. Taj broj donosi i tekst Deklaracije na engleskom.

pokušaji još nisu zadobili sveopću katoličku prihvaćenost.³⁹ Američki teolog Paul Knitter već tridesetak godina poziva kršćanske teologe na istraživanje spojivosti vjere u Krista jedincatog Spasitelja i drugih putova spasenja koje nude nekršćanske religije. Predlaže pomicanje naglaska od ekleziocentrizma preko kristocentrizma na teocentrizam.⁴⁰ Na njegovih pet teza zasada bojažljivo odgovaraju neki protestantski i katolički teolozi.⁴¹ Teolozi koji ulaze u vjernički i znanstveni dijalog s islamom predlažu povratak dijelovima kerigme, zabilježene u *Djelima apostolskim i poslanicama*, koji Isusa nazivaju "Slugom Božjim".⁴² Iz svoga osobnog iskustva na međureligijskim susretima znam da tzv. *Absoluthheitsanspruch* ili uvjerenje o najboljoj i zato obvezatnoj religiji postoji također

- 39 Meni su dostupne sljedeće knjige: H. BÜRKLE, *Der Mensch auf der Suche nach Gott - die Frage der Religionen*, Bonifatius Verlag, Paderborn 1996. (u međuvremenu je prevedena na hrvatski: *Čovjek traži Boga. Religijski pristup*, preveo Josip Oslić, KS, Zagreb 2000). J. DUPUIS, *Verso una teologia cristiana del pluralismo religioso*, Editrice Queriniana, Bologna 1998; M. DHAVAMONY, *Teologia delle religioni. Riflessione sistemataica per una comprensione cristiana delle religioni*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano) 1997. Dok Bürkle na temelju svoga misio-narskog iskustva teologizira od Boga kojega susrećemo u svim religijama, Dhavamony i Dupuis posvećuju velik dio knjige jedincatosti Krista i religijskom pluralizmu.
- 40 Usp. P. KNITTER, *Horizonte der Befreiung. Auf dem Weg zu einer pluralistischen Theologie der Religionen*, hrsg. von Bernd Jaspert, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main 1997.
- 41 Usp. L. SWIDLER - P. MOJZES (izd.), *The Uniqueness of Jesus. A Dialogue with Paul F. Knitter*, Orbis Books Maryknoll, New York 1997., str. 3-16. Evo Knitterovih teza:
- 1) S obzirom na narav i povijest kristologije mogu se reinterpetirati prijašnja shvaćanja jedincatosti Isusa;
  - 2) S obzirom na etički imperativ dijaloga treba reinterpetirati prijašnja shvaćanja jedincatosti Isusa;
  - 3) Jedinstvenost Isusove spasenjske uloge može se reinterpetirati u smislu "istinski" ali ne "jedini";
  - 4) Sadržaj Isusove jedincatosti treba se očitovati u kršćanskom življenju i svjedočenju. Ipak taj sadržaj biva razumijevan i proklamiran različito u različitim kontekstima i razdobljima povijesti. Danas jedincatost Isusa možemo naći u njegovu inzistiranju da spasenje ili kraljevstvo Božje treba ostvarivati na ovom svijetu, po ljudskim pothvatima ljubavi i pravde;
  - 5) Pravovjernost ove pluralističke reinterpetacije Isusove jedincatosti treba se prvenstveno temeljiti na holističkoj kršćanskoj duhovnosti, to jest na odanosti Isusu i nasljedovanju Isusa. Predloženo shvaćanje Isusa kao istinske ali ne jedine spasenosne Božje riječi odgovara tom kriteriju.
- 42 Usp. H. KÜNG (i dr.), *Kršćanstvo i svjetske religije. Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb 1994., str. 93-120; P. KNITTEL, *nav. dj.*, str. 136-155. Za biblijsku podlogu naziva "Sluga Božji", "Sluga Patnik" usp. Robert F. O'TOOLE, *How does Luke portray Jesus as Servant of YHWH?*, u: *Biblica* 81 (2000), 3, 328-346.

kod židova i kod muslimana. Dok sljedbenici hinduističke i budističke tradicije, bez problema u vjerničkoj savjesti, dopuštaju izvjesnu jednakost svih religija kao različitih putova spasenja, muslimanima Mojsije i Isus jesu proroci prošlosti, ali je Muhamed eshatonski prorok te zato najvažniji obvezatni poslanik Božji. Unatoč ovakvom vjerničkom shvaćanju apsolutnosti vlastite religije, zagovornici međureligijskog dijaloga polaze od zajedničkih duhovnih i etičkih vrijednosti pri suradnji u rješavanju urgentnih problema današnjega svijeta.

Sudjelovanje katolika na svjetskim ekumenskim i međureligijskim susretima

U gradu Cape Town, Južna Afrika, održan je od 1. do 8. prosinca 1999. Parlament svjetskih religija. Među sedam tisuća sudionika bilo je i katolika, osobito zastupnik franjevac iz Asiza kojima je Ivana Pavao II. povjerio da nakon povijesnog susreta religijskih poglavara 1986. god. u gradu sv. Franje njeguju međureligijsko razumijevanje i suradnju. Sudionici su osnažili Deklaraciju o globalnoj etici prihvaćenu u Chicagu 1993. god. kojom su religiozni pojedinci i institucije izrazili privrženost nenasilnom rješavanju problema, pravednoj ekonomiji, kulturi života i jednakih prava. Usvojen je novi dokument u kojem je istaknuto da religije nude "nužne i vjerodostojne vrijednosti, norme, motivacije i ideale kad se pojedinci i zajednice bore s etičkim pitanjima".⁴³ Dokument ima osam dijelova: 1) poziv religijama, 2) poziv vladama; 3) poziv ustanovama koje moderiraju poljoprivredu, rad, industriju i trgovinu; 4) poziv odgojno-obrazovnim ustanovama; 5) poziv ustanovama za umjetnost i medije; 6) poziv znanosti i medicini; 7) poziv međunarodnim i međuvladinim organizacijama; 8) poziv organizacijama za izgrađivanje civilnog društva.

Mostarski biskup i naš profesor dr. Ratko Perić sudjelovao je na zasjedanju Međunarodne mješovite komisije za teološki dijalog između Rimokatoličke i Pravoslavne Crkve od 9. do 19. srpnja u mjestu Emmitsburg, nadbiskupija Baltimore, SAD. Sudionici se nisu mogli složiti oko temeljnog teološkog dokumenta koji je pripremio pododbor stručnjaka, ali jesu izdali priopćenje o održavanju susreta i potrebi nastavka katoličko-pravoslavnog službenog dijaloga. Komisija postoji od 1980. god. kad su se Ivan Pavao II. i carigradski patrijarh Dimitrios I. složili o potrebi osnutka

43 COUNCIL FOR A PARLIAMENT OF THE WORLD'S RELIGIONS, *A Call to Our Guiding Institutions*, Cape Town, South Africa 1999., bez paginacije. Dokument sam dobio od fra Maximiliana Mizzia iz *Centro internazionale francescano per il dialogo*, Piazzetta Spagnoli, Assisi.

i rada takve komisije. U radu komisije povremeno sudjeluju i predstavnici Srpske pravoslavne Crkve.⁴⁴

Međukonfesionalna i međunarodna udruga "Societas oecumenica" organizirala je od 24. do 31. kolovoza u Katoličkoj akademiji u Hamburgu ekumenski znanstveni skup na temu: "Skriveni Bog - skrivena Crkva. Kenotička teologija i njezine implikacije." Nastupili su katolički, pravoslavni i protestantski profesori teologije. Bio je to jedanaesti studijski susret ove udruge. Iz Hrvatske je nastupio dr. Jure Zečević, profesor ekumenske teologije na Katoličkom bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i predstojnik ekumenskog instituta "Juraj Križanić" pri tom Fakultetu. On je "među ostalim iscrpno prikazao ekumensku situaciju i međukonfesionalne odnose u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i zemljama bivše Jugoslavije, čemu je drugoga dana rada bio posvećen poseban susret u okviru najbrojnije radne skupine".⁴⁵ Profesor Zečević je stalni član udruge "Societas oecumenica", što garantira strukturalnu prisutnost Katoličke Crkve u Hrvata u tom važnom ekumenskom gremiju.

U New Yorku je od 28. do 31. kolovoza, pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda, održan svjetski samit religijskih poglavara na ulasku u novo tiučljeće. Generalni sekretar UN Kofi Annan imenovao je dobrano unaprijed Indijca imenom Bawa Jain za glavnog organizatora ovog samita i on je kroz tri godine sa skupinom suradnika pripremao program. U pismu poziva službenim sudionicima od 27. lipnja ponudio je onim vjerskim poglavarima koji neće imati priliku javno se obratiti skupu da napišu svoj prilog o doprinosu religija miru u svijetu s aspekta:

- 1) smanjenje ljudskih i društvenih napetosti odstranjivanjem siromaštva;
- 2) programi i politike zajedničkog djelovanja u pravcu očuvanja i zaštite okoliša;
- 3) zajedničke mjere za liječenje pojava koje prijete miru za područjima konflikta.

Iz Sarajeva su bili pozvani reis dr. Mustafa Cerić, mitropolit Nikolaj, kardinal Puljić i Jakob Finci. Mogao se osobno odazvati samo reis Cerić a ja sam zastupao kardinala Puljića.

Organizatori su, na žalost, podlegli ucjeni kineske vlade koja je zaprijetila da neće dopustiti odlazak nijednom vjerskom predstavniku iz Kine, ako bude pozvan Dalaj Lama koji predvodi disidente Tibeta nakon što je ta zemlja silom uključena u Kinu. Zato su deseci govornika glasno izrazili svoje protivljenje toj ucjeni i dobili burni pljesak prisutnih. Kad

44 Usp. Ratko PERIĆ, *Dijalog ostao bez teksta, ali ne bez nade*, u: *Glas Koncila* 2000., br. 32 (od 6. kolovoza), 8.

45 *Hamburg - Ekumenski znanstveni skup*, u: *Glas Koncila* 2000., br. 37 (od 10. rujna), 4.

smo kod kineske delegacije, u ime svih govorio je biskup Fu Tieshen iz tzv. Narodne crkve kojega je svuda pratio jedan laik, očito agent državne tajne službe, da ne bi s kime progovorio što nepoželjno za državnu vlast. Taj biskup citirao je kineske poslovice i filozofe te ustvrdio da sve religijske zajednice uživaju punu slobodu religije, svi građani ljudska prava i da među religijskim zajednicama vlada harmonija. Kritizirao je strane vlade koje predbacuju kineskoj vlasti da krši građanska prava svojih državljana. Slično je bilo s delegacijom iz Rusije, jer su njezini govornici, uključivši i muslimane iz Čečenije, tvrdili da imaju punu slobodu te da se država ne miješa u poslove vjerskih zajednica.

Katoličku delegaciju predvodio je kardinal Arinze kao Papin predstavnik i predsjednik Papinskog vijeća za međureligijski dijalog. Pročitao je Papinu poruku, u kojoj između ostalog stoji: "U osvit novog tisućljeća, taj samit pruža povoljnu priliku za vrednovanje sadašnjeg stanja i planiranje onoga što treba činiti, ako religija želi biti sve veća snaga za mir u svijetu. Ovo je izuzetna prilika za zorno pojašnjavanje da je jedino religija koja vodi miru vrijedna tog naziva te da izruguju pravu religiju oni koji je povezuju sa sukobom i nasiljem."⁴⁶ Kardinal Arinze naglasio je potrebu suradnje religioznih ljudi u odgovaranju na izazove vremena. Među izazove je ubrojio siromaštvo te međuovisnost pred potrebom solidarnosti. Istaknuo je doprinos katolika po medicinskim, socijalnim i prosvjetnim ustanovama. Zatim je zaključio: "Specifičnost sadašnjeg skupa je bliskost Ujedinjenim narodima, visok broj vjerskih predstavnika ovdje okupljenih te važnost sadašnjeg povijesnog trenutka: smjena stoljeća i tisućljeća. Kao osobe s različitim religijskim i duhovnim uvjerenjima mi ne trebamo nadomjestiti vlade i Ujedinjene narode. Od nas se ne očekuje da donosimo tehnička, politička ili ekonomska rješenja i planove za djelovanje. Međutim, naša je uloga pridonositi miru iz religijske i duhovne dimenzije. Dužnost nam je da nastavimo podsjećati ljude kako je rat poraz ljudskosti te da su stabilnost i mir nužni uvjeti za razvoj."⁴⁷ Mi katolički delegati sastali smo se dvaput u Promatračkoj misiji Svete Stolice pri UN pod vodstvom kardinala Arinzea radi upoznavanja i dogovora. Tom zgodom ustanovili smo da 50% stanovništva svijeta sačinjavaju kršćani i muslimani, a među govornicima skupa taj omjer nije poštivan.

46 Služim se engleskim primjerkom Papine poruke, naslovljene iz Vatikana 22. srpnja 2000., koji sam dobio od kardinala Arinzea.

47 *Religions building for peace*. Address by His Eminence Francis Cardinal Arinze President of the Pontifical Council for Interreligious Dialogue at the Millennium World Peace Summit of Religious and Spiritual Leaders, The United Nations, 29 August 2000., str. 2.

U zaključnom dokumentu koji smo potpisivali na više odvojenih listova, sudionici se obvezuju da će s UN surađivati na promicanju mira, na punoj slobodi religije u državama i narodima svijeta, na iskorjenjivanju siromaštva u svijetu i na zaštiti okoliša. U jednom newyorškom listu pročitao sam komentar Lawrencea E. Sullivana, direktora Centra za proučavanje svjetskih religija na univerzitetu Harvard u SAD: "Ako religiozni ljudi žele sačinjavati novi glas, istinski trebaju poći u školu o tim pitanjima. Neki od njih već su krenuli, ali većina nisu."⁴⁸ To sam posebno doživio kod nekih nekršćanskih govornika iz Indije i Afrike koji su izrazili bijes svojih naroda protiv Europljana što su s kolonizacijom u njihove zemlje donijeli i kršćanstvo. Oni priznaju da im je i dalje potrebna ekonomska pomoć razvijenih zemalja ali mole da donositelji te pomoći ne obraćaju njihove ljude na svoju vjeru. Neki su, dapače, tražili zabranu svakog misionarskog djelovanja. Kardinal Ratzinger podsjetio je nakon toga u svom kratkom intervjuu da skup održavamo pod okriljem UN a u čl. 18 Povelje UN o ljudskim pravima stoji da svaka osoba ima pravo na slobodnu promjenu religije.⁴⁹

Skromni i promišljeni koraci Crkve u Hrvata

Simpozij profesora teologije 1999. god. obradio je temu "Pitanje Boga u kršćanstvu i religijama" povodom izdanja dokumenta *Kršćanstvo i religije* Međunarodne teološke komisije iz 1997.⁵⁰ Naše teme najviše se dotiču referati N. Bižace,⁵¹ Đ. Hranića⁵² i I. Šarčevića.⁵³ Ovo znači da hrvatski katolički teolozi razmišljaju svoje kršćanstvo u svjetlu dokumenta crkvenog učiteljstva i činjenice religijskog pluralizma. Ne možemo se, međutim, još pohvaliti da smo dobili neko zaokruženo djelo o teologiji religija u vremenu vjerskog pluralizma.

48 Gustav NIEBUHR, *World's Religious Figures Sign a Pledge for Peace*, u: *New York Times*, September 1st, 2000.

49 Usp. R. R., *Milenijski svjetski mirovinski skup vjerskih i duhovnih vođa u New Yorku – Muzejski izložci ili stvaratelji mira?*, u: *Glas Koncila* 2000., br. 37 (od 10. rujna), 5.

50 Predavanja objavljena u zborniku, Nikola HOHNJEC (prir.), *Kršćanstvo i religije. Zbornik godišnjeg simpozija profesora teologije u Zagrebu, 7. i 8. travnja 1999.*, K.S., Zagreb 2000.

51 Nikola BIŽACA, *Teologija religija: modeli i neke strukturalne odrednice*, u: Nikola HOHNJEC (prir.), *nav. dj.*, str. 49-64.

52 Đuro HRANIĆ, *Isus Krist, jedini Božji posrednik*, u: Nikola HOHNJEC (prir.), *nav. dj.*, str. 65-88.

53 Ivan ŠARČEVIĆ, *Od autonomije do kristonomije - Tillich i Bonhöffer između Harnacka i Bartha*, u: Nikola HOHNJEC (prir.), *nav. dj.*, str. 89-123.

Na toj je liniji i tema "Mogućnosti ekumenizma u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini" koju sam prema programu organizatora obradio za sudionike Svećeničkog teološko-pastoralnog tjedna u Zagrebu koncem siječnja ove godine. Oslanjajući se na svoje iskustvo biti manjina u Sarajevu, ozbiljno sam pitao židove, muslimane i reformirane kršćane Zagreba kako se osjećaju u većinski katoličkoj Hrvatskoj. Ustanovili smo kako manjinske zajednice prigovaraju većinskim da se ponašaju "državotvorno" zbog povijesnih zasluga katolika u Hrvatskoj, pravoslavnih u Republici Srpskoj i muslimana u srednjoj Bosni te kod svojih pripadnika ne stvaraju dovoljno prostora za druge i drugačije. Dobio sam za to prigovor od jednog kolege profesora iz Zagreba.

U Zagrebu i Sarajevu održane su ekumenske molitve za jedinstvo kršćana, kako su vjerski poglavari i njihovi za to delegirani suradnici procijenili da je moguće i razborito u konkretnim prilikama.

U Sarajevu djeluje Međureligijsko vijeće koje je ugostilo vjerske poglavare Kosova te im uzvratilo posjet. Zasada se vjerski poglavari najviše slažu u pitanju vjeronauka u školama te povratka imovine vjerskih zajednica koju su oduzele komunističke vlasti. Nadajmo se da će s vremenom njihovi suradnički timovi za pojedina pitanja razviti širu međureligijsku djelatnost koja pridonosi stvaranju povjerenja među pripadnicima različitih vjerskih i nacionalnih zajednica u BiH, što je bitan uvjet za trajan i pravedan mir.

Zagrebački nadbiskup i predsjednik Hrvatske biskupske konferencije mons. Josip Bozanić pohodio je početkom kolovoza Hrvate katolike u Srijemu te poglavara Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu, patrijarha Pavla. Iako je bio kritiziran od dijela vlastitih svećenika i svjetovnog tiska u Hrvatskoj, njegov je posjet bio proročka gesta izgradnje dobrosusjedskih odnosa među Hrvatima i Srbima te istinski kršćanskog dijaloga među katolicima i pravoslavicima u ta dva stara i povijesna naroda.⁵⁴

Pojedini profesori naših teoloških učilišta sudjeluju na ekumenskim i međureligijskim susretima, većinom o vlastitom trošku. Ne mogu ovdje donositi popis tko je gdje sudjelovao, jer nemam svih podataka i ne želim ispasti pristran. Vrhbosanska katolička teologija priredila je 21. studenog 1998. jednodnevni studijski susret o kršćanstvu i židovstvu na kojem su izlagali židovski i katolički teolozi. Sličan studijski dan priredili smo 13.

54 Usp. PP, *Susret dobrodošao i za opću Katoličku Crkvu - tiskovna konferencija predsjednika HBK zagrebačkoga nadbiskupa i metropolita Josipa Bozanića*, u: *Glas Koncila* 2000., br. 34 (od 20. kolovoza), 2-3; Antun JARM, *Zagrebački nadbiskup i metropolit i dakovačko-srijemski biskupi u SR Jugoslaviji. Pastoralni pohod katolicima i ekumenski susreti s pravoslavnima*, u: *Vjesnik Dakovačke i Srijemske biskupije* 128 (2000), 9, 605-610.

studenog 1999. na temu "Katolici i muslimani". Ove godine planiramo za 25. studenog katoličko-pravoslavni susret o kršćanstvu povodom ulaska u treće tisućljeće.

Sve su to skromni ali promišljeni koraci kojima se Crkva u Hrvata uključuje u jubilejski program sveopće Crkve pred ulazak u treće tisućljeće kršćanstva. Oni su odraz naše uključenosti u konkretne državne, nacionalne, ekumenske i međureligijske prilike, ali i spremnosti da kao pripadnici Crkve u malom hrvatskom narodu sa svojim biskupima i teolozima oslušujemo što Duh govori sveopćoj Crkvi.

Zaključak

Ekumenizam i međureligijska suradnja su dio katoličkog svjedočenja u pluralističkom svijetu te odraz uvjerenja da kršćani i sljedbenici drugih religija mogu ugrađivati duhovne vrijednosti u izgradnju humanijeg svijeta početkom novog tisućljeća čovječanstva.

Sve se to zorno vidi na tekstu molitve koju je u ime Katoličke Crkve izmolio kardinal Arinze 28. kolovoza na otvorenju milenijskog samita vjerskih poglavara u New Yorku:

"Svemoguću Bože i Oče, Stvoritelju i izvore svih dobrih darova, iskazujemo Ti hvalu za tvoju dobrotu. Hvala ti za divote tvoga stvaranja. Stvorio si sve narode da prebivaju na zemlji u miru i skladu te jednog dana postignu vječni mir koji si Ti obećao. Svojim sinovima i kćerima dao si mnoštvo darova da ih koriste na dobrobit svega čovječanstva.

Priznajemo pred Tobom svoje slabosti. Često ne pokazujemo međusobno poštovanje kao što je dužnost svakoga od nas. Ne odgovaramo uvijek velikodušno na potrebe drugih. Mjesto da promičemo razumijevanje mi često podižemo zidove razdvajanja. Priznajemo da smo i mi dionici nekih podjela i mržnje koje se nadvijaju nad ljudsku zajednicu, okrećući narode i kulture jedne protiv drugih, pogodujući nastajanju sukoba i rata.

Udijeli nam, Gospodine, svoga Duha Svetoga i obnovi naša srca. Otvori nam oči da jedni druge prihvaćamo kao braću i sestre. Daj nam da i nadalje izgrađujemo svijet bez diskriminacije, svijet u kojem će svi imati dostatno za svoje potrebe. Bože Stvoritelju, nauči nas da se mudro i odgovorno služimo darovima tvojih stvorenja, na hvalu i čast slave Tvoje.

Molimo Te za sve narode na zemlji i one koji njima upravljaju, za one koji su u opasnosti, za zatvorenike, gladne, prognanike i bolesnike, za one koji računaju na naše molitve unatoč našim slabostima, a i za nas da mognemo biti mirotvorci.

*Tebi, koji si nam dao veliki dar svoga Sina, Isusa Krista, Kneza mira i Spasitelja svega čovječanstva, Tebi neka bude čast i slava u vijeke vjekova. Amen.*⁵⁵

ECUMENISM AND INTER-RELIGIOUS DIALOGUE IN THE JUBILEE PROGRAM OF CATHOLIC CHURCH

Summary

This is the text of a Conference given on October 18, 2000 at Sarajevo Theological Seminary. In his first section the author brings out some ideas from recent Papal documents and from the speeches of John Paul II during his visits to Egypt, Jordania, Israel and Palestine in February and March of 2000. In his second part the author presents the Declaration *Dominus Jesus* of August 6th, 2000 from the point of view of ecumenical and inter-religious cooperation. In his fourth part he depicts catholic participation in ecumenical and inter-religious gatherings in recent years and in his last section he describes "humble but deliberate steps of the Church in Croatia and Bosnia-Herzegovina". In his conclusion he brings Croatian translation of the prayer of Cardinal Arinze at the Millennium world peace summit of Religious and Spiritual leaders in New York, August 28-31, 2000.

---

55 Prijevod s engleskog izvornika koji sam dobio od kardinala Arinzea u New Yorku.